

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XVIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**PROCEEDINGS
of the XVIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**2023
Астана**

УДК 001+37
ББК 72+74
G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2023» студенттер мен жас ғалымдардың XVIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XVIII Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2023» = The XVIII International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2023». – Астана: – 6865 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-337-871-8

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001+37
ББК 72+74

ISBN 978-601-337-871-8

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2023

ГЕОГРАФИЯЛЫҚ АТАУЛАРДАҒЫ ҚОРЫҚТАР ТОПОНИМДЕРІ

Амангелдин Аслан Дауленұлы

amangeldin.aslan@bk.ru

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университетінің ЖҒФ-нің студенті

Ғылыми жетекші – г. ғ. к., аға оқытушы Аяпбекова А.Е.

Географиялық атаулардың шығу төркіні, олардың атау себебі адамдардың ерте заманнан-ақ қызықтырып келген. Өз тұсында көне грек данышпаны, асқан ойшыл, энциклопедист – ғалым Аристотель топонимдерді этимологиялаумен әуестеніп «Бұл өзі бір жүйелі құрылымның нысанына ұқсайтындай» деген. Қазақстан аймағының кейбір географиялық атауларының тарихы тым арғы дәуірлерге барып тіреледі. Мәселен көне дәуірде адам өз сөз қорының аздығына байланысты географиялық нысандардың түр-түсіне, ерекшелігіне орай сипаттама бере алмаған, сол себептен ол өзенді де, көлді де, теңізді де жалпы «су» деп, ал шоқы, қырат, сілемдерді бір сөзбен «тау» деп атаған жөнінде Э.М.Мурзаев пікір айтады [1]. Белгілі ғалым А.Гумбольдт «Орталық Азия» деген кітабында Орта Азия, Қазақстан топонимдерінің қалыптасуы мен даму дәуірлері болған. «*Бұл өлкелердің, - дейді ол - әуелгі топонимдері тек тау, тас, су, бұлақ, қайнар, жар, бастау, көл, төбе*», - деген сияқты жалпы есім тұлғаларында ғана болатындығына ұқсайды. Осының өзі өлкенің ономастикасының даму кезеңдерін ажыратуымызға, жүйеге келтіруге себебін тигізді. Қазақстанда қазіргі сақталған Бұлақ, Қайнар, Бел, Қара, Өзек, Өзен, Ор, Орпа және т.б. атау тұлғаларының бәрі сол дәуірлердің елесін береді. Бұл тұлғалар бізге топонимдердің келе-келе күрделеніп, оларға жаңа функциялық мән үстемелейтін анықтауыш ақ, қара, көк, сары, қызыл, жасыл, шұбар, биік, терең, қос, ұлы, кіші, суық, сор, кең, тар және т.б. атрибуттары жалғасқаны байқалады. Сөйтіп өлке атаулары тұлғалық жағынан да, функциялары да кемелдене түсіп, алғашқы қарапайымдылықтан күрделене түскен. Аймақ топонимдерінің күрделену нәтижесінде ескі апеллятивтерге жаңа жалғаулар, жер бедері пішіндеріне сай жаңа анықтауыш тұлғалар, жаңа топонимдер сап түзеген.

Еуропа мен Азия секілді екі ірі құрлықтың қиылысар жерінде орналасқан, көне заманнан Ұлы Жібек жолының негізгі бөлігі болып саналған, аумағында көптеген мемлекеттер қоныс теуіп, аумақтық ерекшеліктеріне сәйкес ішкі және сыртқы саясатқа қатысты мәселелерді шешуде маңызды роль атқарған Қазақстан аумағының топонимикалық жүйесін зерттеудің ерекше мәні бар. Дәлел, қойнауы асыл қазына мен кең байлыққа толы әрі физикалық географиялық сыр-сипатқа бай өлке. Қазақстанның жер-су атауларының мән-мағыналары мен шығу төркіні де ғылыми тұрғыдан дәйекті зерттеуді қажет етеді [2]. Сондықтан да республиканың географиялық атауларын синхрондық жағынан ғана қарамай, диахрондық тұрғыдан да жете зерттей түсуіміз керек.

Адам баласы тіршілік етуінің алғашқы күнінен бастап-ақ, өзіне қажеттің бәрін географиялық ортадан, адамзат қоғамын қорғап тұрған және қоғамның материалдық өмірінің қажетті тұрақты жағдайларының бірі болып табылатын – табиғаттан алып келеді. Географиялық ортадағы «табиғат» және «адам» ұғымдарының мағынасы бір-бірімен етене байланысып кеткен. Адамның пайда болып, қоғамның қалыптасуымен байланысты қарым-қатынастың жаңа типі құрылды: *адам – қоғам – табиғат*. Адамзат әулеті ғасырдан ғасыр, дәуірден дәуір, заманнан заман аралығындағы уақытта географиялық ортадағы табиғат заңдылықтарын меңгеру дәрежесіне көтеріле отырып, табиғат байлығын топтасып, қоғамдасқан түрде игере бастады. Қазақстанда адамзаттың көпғасырлық эволюциясының дерек іздерін табуға болады. Орта палеолит дәуіріндегі, осыдан 30-40 мың жылдай бұрынғы алғашқы қауым тұрақтары, тас индустриясы, ежелгі металлургия жұрнақтары, керуен сарайлары мен әскери бекіністер, шығырлар мен шыңыраулар, кеме айлақтары мен көне

ғимараттар араласып жатқанын академик В.В.Бартольд, шығыс зерттеушісі, археолог П.С.Савельев, Маңғыстау аймағының бір кезде Хорезм мен Итиль арасындағы маңызды қатынас нүктесі болғанын, Маңғыстау түбегіндегі дәуірлердің ескерткіштері тас қамалдар мен сарайлардың ұзақ уақытқа дейін сақталып келгенін анықтайды [3].

Адам қоғамының өмір сүруінің алғы шарттары ретінде географиялық ортаның заңдылықтарын танып, оларды адамның заттық және рухани қажеттіліктерін қамтамасыз ету мақсатында пайдалануды атауға болады. Табиғатты танып-білудің құралы ретінде ойлау қызметін алсақ, ойлаудың бейнелеу әрекетін бекітуде тілдің маңызы өте зор. Себебі тіл мен ойлау бір-бірімен тығыз байланысты. Мұны әйгілі ғалым И.П.Павловтың екі сигнал жүйесі туралы ілімінен де айқын аңғарамыз. И.П.Павлов жануарларда сөйлеу тілінің жоқтығын, сондықтан тілдік ойлаудың да болмайтындығын, оларда бір ғана бірінші сигнал системасы болса, адамдарда екінші сигнал жүйесінің болатындығын, ол ойлаудың физиологиялық негізі екендігін ашып берді. Ғалым «Сөз бірінші сигналдардың сигналы бола отырып, шындық өмірдің екінші, бізге тән сигнал системасын құрады», - деп көрсетті. Бұл қағидалар сөйлеу тілінде де, жазу тіліне де ортақ және олардың әрқайсысының өзіндік ерекшелігі де жоқ емес. Осы тұрғыдан алғанда, қазақ халқы төл тілі арқылы географиялық ортадағы табиғатты рухани тануға және игеруге қол жеткізді деп толық сеніммен айтуға болады [3]. Географиялық ортадағы геожүйе туралы ойды қазақ халқы кеңітіп, санасында белгілі бір түсініктер, абстракциялар түрінде сақтады. Себебі қазақ халқының бар өмір-тіршілігі табиғатпен етене байланыста болған. Сонымен географиялық орта – елдің тіршілігіне ұдайы қажетті жағдай жасап тұратын айналымдағы геожүйе. Қоғамның дамуына қарай, табиғаттың құбылысы өзгеріп және кеңейіп отырады. Ғасырлар бойы халқымыз өзін аялаған географиялық ортадағы табиғат құшағында тіршілік ете жүріп, оның сан алуан құпия сырларына көңіл бөлді және сол туралы орынды тұжырым, пікірлерге келді.

Адамзат баласының тарихындағы ең ұзақ жасаған әлеуметтік-тарихи формацияны көшпенділер бастан өткерді. Біздің жыл санауымыздан көп бұрын көшпелі өмір салтын қалыптастырып үлгерген далалық ру-тайпалар сол өмір салтымен ХХ ғасырға аяқ басты. «Біздің заманымызға дейінгі ХІ ғасырдан бастап ХVІІІ ғасырына дейін еуразиялық далада бір ғана өндіріс тәсілі, ол көшпелі мал бағушылық еді», - деп жазады Л.Н.Гумилев [4]. Осынау, бір тәсілінің көшпелілер әлемі үшін зиянды да, пайдалы да жағы болды. *Зияны* – Азияның, Шығыс Еуропаның, Солтүстік Африканың елдері дамудың әр түрлі тарихи кезеңдерін бастан өткізіп үлгерді. Қоғам дамуына жаңа сападағы әлеуметтік-экономикалық сатыға шығарып отырумен бірге, тұтас халықтардың идеологиялық болмыс-бітімдерінің, эстетикалық таным-түсініктерінің әр текті өрістерді шиырлауына әсер етеді.

Ал енді, мыңдаған жылға созылған көшпелілер өмір салтының *пайдасы* дегенде – «әлеуметтік-экономикалық болмысы көшпелі бола отырып, рухани біртектілікке шындалуы, іштей ұдайы сапалық жетілуін тоқтатпаған». Көшпелілер мәдениеті өзінің 3000 жылдық ғұмырында Жерорта теңізі мен Қиыр Шығыс елдеріне қарағанда шығырмашылық эволюцияны бастан өткерді». Мал жаюдың тәсілдерін ғана шыңдап қойған жоқ, күнделікті тұтынатын заттары мен құралдарынан бастап моральдық-этикалық таным-түсініктеріне дейін, мейлінше көне ән-күйлерінен бастап тіліне дейін шыңдаумен болды. Ғалым Л.Н.Гумилевтың мынадай бір тоқтамды ой-толғамы назар аудартады: «Менің білімім бойынша тарихшымын, қажеттілік бойынша этнолог болған жанмын. Жер бетіндегі халық атаулының, тек қазіргі бары емес, жоқ болып кеткен халықтардың тарихын уақиға қуалап жазатын дәстүрлі тәсілімен зерттеу мүмкін емес. Осыдан кейін, тәжірибе немесе үлгі алу десе де болар, географиялық цикл аясында жүгінуге мәжбүр болдым. Менің түсінігім бойынша этнология - тарих, география, әрі этнопсихология материалдарынан нәр алған айырықша ғылым» [5].

Адамзат қауымының өркендеуіне байланысты қорықтарды жетілдіру сан ғасырдан бері дамып, өркендеп келеді. Қорықтарды қорғау қоғамның табиғат байлығына көз қарасына тікелей байланысты. Ерте заман тұрғындарының күн көрісі тікелей табиғат байлығына қатынасты болатын. Орман мен дала, көлдер мен өзен бойлары, аң-құстар мен балығы,

жеміс-жидегі қоғам мүшелерінің күнкөріс көзі болғандықтан да оларды қорғауға, өсіріп жетілдіруге күш салу ісімен қатар, аң аулауда тіршілік көзі болды. Орталық Азияда қоғам дамуына орай, шұрайлы аймақ, аң-құсы мол, орманды жерлер бай-манаптардың иелігінде болды.

Қорықты жерлер хан, патшаның жеке иелігінде болып, онда аң-құс ұстау қызықты ісіне айналды. Ең бастысы аң-құсы, өсімдігі қорғала бастады. Мәселен, Белорусияда *Беловежск* ну орманы (пуца), Украинада *Аскания-Нова*, Батыс Сібірде *Кондо-Сосьвинск*, Қазақстанда *Ақсу-Жабағылы*, Камчаткада *Кроноцк* қорықтарының негізі ертеден қаланып, бүгінгі күнге аң-құсымен, көрікті табиғаты аман жетіп тұр.

Орталық Азия мен Қазақстанның ерте замандағы қорықтары туралы әңгімені археологиялық, этнографиялық, биологиялық, географиялық, тарихи, лингвистикалық негіздерге сүйене саралар болсақ. Өзен аңғарлары мен алқаптардан табылған палеолит және неолит кезеңдеріндегі адамзат ұрпақтарын зерттеген ғалымдар сол кезеңдегі жануарлар дүниесі мен өсімдіктер құрамы әуелгі құрамынан көп өзгермегенін көрсетеді. Сол кезең тұрғындары көп *құлан*, *марал*, *бұлан*, *бұғы*, *киік*, *муфлон*, *қабан*, *таутеке* сияқты ірі аңдарды аулап, кәделеріне жатқызған. Демек, палеолит дәуірінің соңы мен неолит дәуірінде — *қорықтар* құрыла бастаған. Ұзақ жылғы өзінің археологиялық зерттеулеріне сүйене отырып А.И.Бернштам Оңтүстік Қазақстан мен Қырғызстанның теріскейіндегі көшпелі тұрғындардың қола дәуірінде тұрақты қоныс орындары болғанын жазады. «*Көпшіліктің қоныстануына қолайлы аймақтың өзінде тұрғындар әр-түрлі тұрған*». Мысалы, *Қаратаудың теріскей* бетінде оңтүстігіндегі *Билікөл* алқабына қарағанда тұрғындар жиі орналасқан. *Тамды* шөліне дейін ел кездеспейтін, сол қалып Алтын тауға дейін ұласады. Бұл «*шөлейт*» өңірлер, демек, қорықтар болған. А.Н.Бернштамның пікірінше мұндай кішігірім қорықты өңірлер Шу, Іле, Қызылсу өзендері алаптарында болған. Қола дәуірінде қорықтар аң аулау, жайылымдарды қорғау үшін көбірек қолданылған. Орта Азия мен Қазақстанның кең алқаптарында бұл мал шаруашылығы дами бастағанымен, аңшылықтан қол үзілмеген еді. Жергілікті тұрғындардың дені мал өсірумен қатар, аң аулап өмір сүрген. Біздің дәуірімізге дейінгі VIII - IX ғасырларда Еуразия далаларын мекендейтін көшпелі халықтың күн көрісі мал өсіруі тығыз байланысты болды. Жайлау, қоныс, егістік, аң аулайтын орын белгіленіп, жер-асыраушы орын, күнкөріс көзіне айналды [6].

«*Қорық*» деген сөздің түбірі *қору* деген етістік екені және оның мағынасы жөнінде Ғ.Қоңқашбаев былай дейді: «*Қорық от глагола қору – оберегат, запретная местность, где нельзя пасты скот и охотиться, заповедние. Изредка термин входит в состав собственного названия местности: Қожжақорық ...*». Бұл сөздің негізгі түбірі *қор*, *қору*, *қорға*, *қоры*, *қорық* деген сөздердің түбірінде кездесетін *қор* деген сөздің мағыналас болуы-ақ дәлел болады. *Қор* деген сөзден бұдан басқа *қору*, *қорықшы*, *қорғаныс*, *қорғану*, *қорғаныш*, *қорғалу* т.б. сөздер жасалған.

Түрік тектес халықтар шөп қоректі ірі аңдарды аулауға оңтайлы болды. Рим тарихшысы Квинт Курций Руф біздің дәуірімізге дейінгі 328 жылдары Самарханға жақын Зеравшан өзені бойында үлкен аңшылық қорығы болғаны жазылады. Осы қорықтан А.Македонский өз жасағымен бір күнде 4000 бас аң атып алған. Бұл қорық қабырғамен қоршалып, әр тұсынан бақылау бекеттері салынып, түрлі аңдар ұсталған [6].

Жетісуда біздің эрамызға дейінгі III-II ғасырларда үйсіндер қауымы қалыптасады. Бұл кезеңде белгілі адамдар жерлерге иелік етті де, шұрайлы аймақты «*қорық*» деп жариялап, қатаң қорғады.

Біздің дәуірімізге дейінгі IV ғасырда Талас Алатауының теріскей бетінде хан қорығы болғаны жазылды Сюань Цзянь. Хан қоныраулатып марал өсірген. Сол кезеңнен қалған топоним сөздері: *Ұрмарал*, *Үйірлі марал* күні бүгінге жетіп отыр. *Ұрмарал* Талас өзенінің сол қанаты. Бұл дегенің үйсіндер жерінде қорық жайылым болғанын дәлелдейді, аңшылық қорықтары да сол жерлерге қараған. Аңшылық үйсіндер тұрмысында басты кәсіптердің бірі болған. Археолог В.М.Гапоненко 1956 жылы тас бетіне салынған суреттерді тапқан, олардың ішінде маралдың бейнесі жиі кездеседі.

Талас өзені алқабында VIII-IX ғасырда тағы бір марал қорығы болған. Үлкен көлемді алып жатқан қорық биіктігі 2480 метр құм үйіндісімен қоршалған. Әлі күнге қоршау құландылары сақталған, ізі бар. Бұл жердің атауы – *Құлан-Қорық*. Демек, құлан құрықталған, ұсталған қорық. Осы өңірдің аймағына құланға қатысты оншақты топоним атаулы сөздер қалған.

Орта Азия мен Қазақстан жерінде өсіп, өнген құландар үйір туралы XII-XIV ғасырларға жататын «Оғызнама» көне халық эпосында жырланды. Шығыс Түркістан түріктері жырлағандай: *«Қырларында құлан жортқан...»*, - деп. Орталық Азия мен Қазақстанда аңшылық кәсіпкерлерінің басты нысанасы құландар болған. VIII ғасырда Талас өзені бойын қоныстанған түркі хан Абу-Мұхазимнің *«... Жан баспаған, аңдары жыртылып айырылатын ешкім оқ атпаған 3 күн, 3 түндік жерді алып жатқан қорығы болған»*. Шұрайлы өңірлерде құлан, марал, киік, архар, таутекелер өсірілген [7].

Қорықтарда жауынгерлердің мінер көліктері жайылып, аңдар жорықтар алдында ауланған. Қаратау тауларының теріскей сілемдерінде XIV ғасырда үлкен көлемді алып жатқан *Тубалық-Қорық* атты қорық болған.

XV-XVII ғасырда Қазақстанның оңтүстігінде өзен бойлары Келес пен Шаянда, Сырдарияның нулы алқаптары қорғалған. Қорықтарға мал бағуға рұқсат етілмеген, аң-құсын аулатпаған. Аталған кезеңдерде қорықтардағы аң-құс сырттай ғана қорғалып қалған жоқ, қажетті мезгілінде азықтандырылып тұрды.

Орта Азия мен Қазақстан көлемінде қорықтардың болғанын анықтайтын географиялық атаулар, *«қорық»* сөзіне байланысты топонимдер қалған. Еуразия материгінің физикалық картасында *«қорық»* атауына қатысты 90 атау анықталды, солардың 80-і Орта Азия мен Қазақстан аймағына қатысты атаулар. Географиялық атауларға қатысты негізінен қорықтардың Сырдария, Талас, Шу, Іле, Аягөз, Ертіс өзендері бойларында көбірек болғаны байқалады. Орталық Азия мен Қазақстан төңірегінде жергілікті тұрғындар орман, тоғай, жекелеген ағаштарға дейін киеліге санап, отап кесуге жол бермеген, өсімдікті шабуға сақтандыруда басқалай да әрекеттерге барған. Қазақ даласына жер аударылған А.К.Гейнс 1865 жылдары былай деп жазады: *«Орман, тоғай құрып бара жатқаны қазақтардың мойнына арта беруге болмайды. Олар орманды ғасырлар бойы қорғап, сақтап келді. Менің білуімше, қазақтар ағаштарды көздің қарасындай қорғайды, әрбір талдың дала жағдайында қандай пайдалы екенін біледі...»*, - деп.

Қорықтар – бұл геожүйе нысандарын және ландшафтарды қорғаудың ең жоғарғы формасы немесе тікелей табиғи жағдайда өсімдіктердің, жануарлардың сирек кездесетін түрлерін сақтап, оны көбейтумен айналысатын ғылыми-зерттеу орны. *Қорық* – бүкіл табиғат комплексіне табиғи күйінде сақтау мақсатымен қорғалатын территория [8].

Қазақстанда қазір қорықтар территориясында жер жырту, шөп шабу, ағаш дайындау, құрылыс салу, аң аулау, мал жаю және т.б. шаруашылық жұмыстары мүлде жүргізілмейді яғни қорық орналасқан ауданда табиғи ортаны өзгертетін адамның шаруашылық әрекетінің барлық түріне тыйым салынады. Қорыққа белгілі бір географиялық зона, облыс үшін сипаты немесе ғылым үшін маңызды табиғи нысандары бар жер алынады. Қазіргі кезде қорғауға алынған территориялар барлық материктерде әлемінің көптеген елдерінде бар. Сонымен бірге қорық тек жерде ғана емес, су асты территориясында да құрылады (Австралияның маржан рифтерін қорғайтын су асты қорығы бар).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Геожүйені құраушы топонимдер: Оқу құралы Екінші басылым. – Астана: 2014 – 108 б.
2. Марғұлан Ә.Х. Ежелгі мәдениет куәлары. Алматы, 1996. -177 б.
3. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера земли. Том I-III. – Л., 1979.
4. Максаковский В.П. Географическая культура. – М., 1998. - 414 с.

5. Қазыбеков Н. Дала өрнектері: этнографиялық сипаттамалар. – Алматы, 1994. - 128 б.
6. Бернштам А.Н. Памятники старины Таласской долины.–Алма-Ата, 1941. - 246 с.
7. Мурзаев Э. М. - Словарь народных географических терминов.- М.: Мысль, 1984.- 653 с., ил.
8. Мурзаев Э. М. Очерки топонимики М.: Мысль, 1974. — 382 с.

ӘӨЖ 372.891

ГЕОГРАФИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДАҒЫ ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Амантай Айгерім Айдарқызы

e-mail: aigerim.amantaeva@mail.ru

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ 7М01524 мамандығының 1 курс магистранты, Астана,
Қазақстан

Ғылыми жетекшісі: Инкарова Ж.И., б.ғ.к., доцент

Білім беру мазмұнын дамытудың қазіргі тенденцияларына сәйкес оны жаңғырту бағыттарының бірі – бірқатар оқу пәндерін интеграциялау және білім берудің әртүрлі компоненттерінің бірлігін іздеуге тырысу. Қазіргі ғылымның барлық салалары бір-бірімен тығыз байланысты, сондықтан мектептегі оқу пәндерін бір-бірінен оқшаулау мүмкін емес. Олардың арасындағы байланыс – бұл тиісті ғылымдар арасындағы интеграцияның көрінісі, олардың әрқайсысы өз саласында біртұтас объективті материалдық әлемді зерттейді. Мектеп пәндері арасындағы байланыс принципті мәнге ие және оқушылардың ойлауын үйлесімді дамыту мақсатында олардың арасындағы көпжақты байланыстарды қамтамасыз етуден тұрады.

Мектептегі пәнаралық байланыстардың өзектілігі айқын. Бұл өлкетану, қоғамдық, жаратылыстану және техникалық білімдердің интеграциясы айқын көрсетілген ғылымның қазіргі даму деңгейіне байланысты. Ғылыми білімді интеграциялау өз кезегінде мамандарға жаңа талаптар қояды және ғылым мамандығымен сабақтас саладағы адамның білімінің рөлі, оларды әртүрлі мәселелерді шешуде жан-жақты қолдану қабілеті артады. И.А. Колесникова философиялық-педагогикалық зерттеулерінде интеграцияны адамзаттың ақыл-ой жиынтығы мен жеке ойлау деңгейлерінің сай келуін қамтамасыз ететін механизм ретінде қарастырылуы тиіс деп анықтайды [1].

Педагогика ғылымындағы пәнаралық байланыстың генезисі «иерархиялық сатыларға» бөлінеді: XVI-XVIII ғасырларда жүйелілік тұрғыдан пәнаралық байланысты Я. Коменский, Дж. Локк, Ж. Руссо және т.б. зерттеген болатын. XIX ғасырда сабақтастық тұрғыдан пәнаралық байланыс жайлы мәліметтер И. Песталоцци, Р. Оуэн, К.Д. Ушинский, Ш. Уәлиханов, Ы. Алтынсарин, А. Құнанбаев, И.М. Сеченов, т.б. еңбектерінде көрсетілген.

XX ғасырда пайда болған біртұтастық тұрғыдан пәнаралық байланыс түсінігі Дж. Дьюн, Н.К. Крупская, Л.С. Выготский, А. Байтұрсынов, Ж. Аймауытов, М. Жұмабаев, Р.Г. Лемберг, И.Д. Зверев сынды педагог ғалымдардың есімімен байланысты. Ал XXI ғасырдағы әлемдік білім беру кеңістігіндегі интеграцияны М.Г. Чепиков, М.Н. Берулава, В.И. Загвязинский, А.А. Бейсенбаева, Ә. Мұханбетжанова, М.А. Колесникова және басқа ғалымдар зерттеген [2].

Жүйелі білімді қалыптастыруда пәнаралық байланыстың маңызы:

- пәнаралық байланысты қолдану оқыту үдерісін жеңілдетіп, оқушылардың қызығушылығын тудырып, алға жылжуын қамтамасыз етеді;